

РОЛЬ ЗАКАЗНИКІВ У ФУНКЦІОНУВАННІ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Кузьміна Т.М., доцент; Білодід С.В., студент

Заказники є найбільш поширеною категорією у структурі природно-заповідного фонду України. На 2010 р. у складі ПЗФ України налічувалося 2853 заказників, що становить 37,5 % від загальної кількості територій і об'єктів (7607). Сумарна площа заказників (1257,5 тис. га) становить 36,1% від загальної площі ПЗФ України (3484,8 тис. га). Дещо меншу частку площі займають національні природні парки (1001,8 тис. га, 28,7%) і регіональні ландшафтні парки (639,5 тис. га, 18,3%). Однак значну частину їх територій займають т.зв. «господарські зони», в межах яких здійснюється традиційна господарська діяльність і розташовані населені пункти. Інші категорії за часткою площі у ПЗФ займають від 0,01 до 7%.

У той же час заказники є однією з найбільш проблемних категорій у складі ПЗФ України. Згідно з Законом про природно-заповідний фонд України (1992), заказниками оголошуються природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів. Оголошення заказників здійснюється без вилучення земельних ділянок у їх власників чи користувачів. Заказники не фінансуються ні з державного, ні з місцевих бюджетів. Для забезпечення їх функціонування не створюються спеціальні адміністрації і служби охорони, не організуються наукові лабораторії. Виділення заказників здійснюється без урахування мінімальної необхідної площі для самодостатнього існування біоценозів на їх територіях. Усі витрати, пов'язані з забезпеченням режиму охорони заказників, покладаються на землевласників чи користувачів, на чиїх територіях вони знаходяться. Як результат, реалізація заказниками завдань, які покладаються на природно-заповідний фонд, а саме, збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду рослинного і тваринного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища, є вкрай малоефективною. При цьому розширення ПЗФ України здійснюється у значній мірі саме за рахунок створення нових заказників, що пояснюється порівняно нескладною процедурою їх створення (особливо що стосується заказників місцевого значення). У таких умовах актуальним завданням є оптимізація дій з розширення мережі заказників і підвищення їх функціональної ролі у ПЗФ.

На сьогодні одним із пріоритетних напрямків охорони навколишнього природного середовища стало формування єдиної мережі природоохоронних територій, що пов'язано з усвідомленням її ролі як інструмента підтримання екологічної рівноваги. Ще М.Ф. Реймерс і Ф.Р. Штільмарк [1] наголошували, що мережу природоохоронних територій слід розглядати як регуляторну підсистему у загальному комплексі еко-, агро- і урбосистем і що така мережа має бути створена у кожному регіоні. Заказники могли б відіграти позитивну роль у формуванні єдиної мережі природоохоронних територій як елементи екологічних коридорів, які об'єднують у єдину систему природні заповідники і заповідні зони національних природних парків та біосферних заповідників.

Підвищенню ефективності мережі заказників може посприяти застосування до цієї категорії методики експрес-оцінки стану територій природно-заповідного фонду та визначення пріоритетів щодо управління ними RAPPAM (Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management), розробленої у 1999-2002 рр. [2]. Ця стандартизована світова методика, апробована в таких країнах як Франція, Чехія, Болгарія, Румунія, Росія, Грузія, Туреччина та інших країнах, в Україні вперше була використана у 2008 р. для оцінки стану природних і біосферних заповідників, національних природних парків і одного регіонального ландшафтного парку [2]. Методика дає можливість визначити сильні і слабкі сторони в управлінні; оцінити діючі негативні фактори і загрози; визначити особливо цінні та вразливі природоохоронні території; визначити пріоритети природоохоронної діяльності; розробити стратегічний план (етапи) удосконалення процесу управління. Основними критеріями оцінки можуть бути: негативні чинники і загрози у межах природоохоронних територій (вирубування, мисливство, інвазійні види, порушення гідрологічного режиму, зміна землекористування, туризм і відпочинок, випасання худоби, викидання сміття, збирання лісових продуктів, транспорт тощо); природна цінність (визначається за рівнем біологічного різноманіття, ендемізму та наявності рідкісних видів); соціально-економічна цінність (роль території у житті місцевої громади – залежність її від використання ресурсів цієї території, естетична, духовна та рекреаційна цінність природоохоронної території); вразливість (висока ринкова ціна ресурсів, зокрема деревини, а також попит на ці ресурси; легка доступність для нелегальної діяльності, тобто близькість до доріг і водних шляхів); ефективність управління (оцінка досягнення конкретних результатів та їхня відповідність визначеним завданням, щорічним планам, а також спрямованість на подолання негативних чинників і загроз).

Модифікована методика RAPPAM була застосована для оцінки стану заказників, розташованих на території ДП «Сумське лісове господарство».

Список літератури

1. Реймерс Н.Ф., Штільмарк Ф.Р. Особо охраняемые природные территории. – М.: Мысль, 1978. – 295 с.
2. Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними / Б.Г. Проць, І.Б. Іваненко, Т.С. Ямелинець, Е. Станчу – Львів: Гриф Фонд, 2010. – 92 с.